

УДК 159.923:23/28

О. В. Матласевич

ХРИСТІЯНСЬКІ ЦІННОСТІ ЯК ОСНОВА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У статті аналізуються теоретичні положення і практичні способи надання допомоги, які пропонуються практичною психологією та християнством; виділено основні позиції щодо питання співвідношення психології і християнської релігії. Автор вважає, що становлення та розвиток християнської психології є закономірним етапом розвитку сучасної психології. Спільними ідеями щодо надання психологічної допомоги у християнстві та практичній психології є: зміна мислення, особиста відповідальність, вміння слухати, принцип безумовного прийняття та ін. Відмінним є те, що психологія не може забезпечити надійний критерій для визначення добра і зла; розглядає людину нецілісно, фрагментарно; не може своїми природними методами досліджувати сферу надприродного (духовного).

Ключові слова: психологічна практика, християнська психологія, особиста відповідальність, безумовна любов і прийняття, особистість.

В статье анализируются теоретические положения и практические способы оказания помощи, которые предлагаются практической психологией и христианством; выделены основные позиции по вопросу соотношения психологии и христианской религии. Автор считает, что становление и развитие христианской психологии является закономерным этапом развития современной психологии. Общими идеями для оказания психологической помощи в христианстве и практической психологии являются: изменение мышления, личная ответственность, умение слушать, принцип безусловного принятия и др. Отличием является то, что психология не может обеспечить надежный критерий для определения добра и зла; рассматривает личность нецелостно, фрагментарно; не может своими естественными методами исследовать сферу сверхъестественного (духовного).

Ключевые слова: психологическая практика, христианская психология, личная ответственность, безусловная любовь и принятие, личность.

The theoretical principles and practical methods of the support proposed by practical psychology and the Christianity have been analyzed, and the basic positions regarding the issue of the relationship between psychology and the Christian religion have been highlighted in the article. The author believes that the formation and development of the Christian psychology is a natural stage of development of the modern psychology. The common ideas about psychological support in Christianity and the practical psychology are change in thought, personal responsibility, ability to listen, principle of unconditional acceptance etc. Different is the fact that psychology cannot ensure reliable criteria for determination of good and evil, considers a person fragmentarily and disintegratively, cannot research the sphere of extraordinary (spirituality) by its natural methods.

Key words: psychological practice, Christian psychology, personal responsibility, unconditional love and acceptance, personality.

Сьогодні все менше психологів сумніваються в наявності зв'язку психології і душі людини. І все більше переконуються, що поняття особистості неможливо розглядати поза християнською антропологією (Д. А. Авдєєв, О. Ф. Бондаренко, О. С. Бочаров, Б. С. Братусь, Е. Евальдс, О. І. Климишин, Л. Кохран, Й. Мюллер, В. К. Невярович, М. В. Савчин, Х. Сейл, В. І. Слободчиков, Дж. Пауелл, Т. А. Флоренська, В. Франкл, А. Ф. Чернишев, С. А. Черняєва, В. М. Юрченко та ін.). Водночас, давно відомо, що стосунки між наукою і релігією є складними і проблематичними. У психології це проявляється в конфлікті уявлень про природу людини, запозичених, з одного боку, з матеріалістичної, еволюційної антропології, з іншого боку, з антропології біблійної і святоотцівської. Про актуальність цієї проблеми А. Н. Уайтхед зазначив так: «Коли ми беремо до уваги, яке значення для людства має релігія і яке наука, ми можемо без перебільшення сказати, що від вирішення питання про стосунки між ними та сучасним поколінням залежить подальший хід історії» [10, с. 450].

Також відомо, що як християнство, так і практична психологія займаються питаннями здоров'я і зцілення душі. Обидва пропонують певні ідеї, які пояснюють феномени душевного здоров'я і практичні методи лікування від емоційних травм, і з обох боків існує чимало взаємних звинувачень. Так, низка психологів вважає християнство не здатним надати допомогу. З іншого боку, чимало християн уникають психологію і психотерапію, противляться їй, зараховуючи їх до розряду магії, екстрасенсорики тощо.

При цьому вкрай актуальним для нашої країни є розвиток психологічної практики, що ґрунтується на християнських цінностях, що поширено в багатьох розвинутих країнах. У наш час вітчизняні психологи, які усвідомлюють кризовий характер розвитку психологічної науки і практики, намагаються розробляти напрям, який називається «християнська психологія». Однак, незважаючи на те, що про-

водяться наукові конференції, з'являються публікації, складається враження ізольованості цього напрямку, який часто сприймається, як щось екзотичне [12].

Тому ми поставили за мету: розглянути теоретичні положення і практичні способи надання допомоги, які пропонуються практичною психологією і християнством, виявити спільне й відмінне в них.

Історично можна виділити декілька підходів до вирішення питання про стосунки психології і християнства. Ці підходи то заміняли один одного, то існували одночасно [2]. Так, першою була «богоборча» позиція Ф. Ніцше, який звинувачував християнство в тому, що воно переслідує «дурні цілі» і віддалене від дійсності. Єдиний позитив, який Ніцше підкреслює у вченні Христа – це розуміння «спокути», тобто «розуміння того, як потрібно жити», «практична поведінка – ось що заповідав Христос людству». Цікаво, що інший великий противник релігії З. Фрейд зумів подолати спокусу повного заперечення релігії. Прагнучи зрозуміти її роль у житті людини, він опирається на психоаналітичне уявлення про природу людини та її потяги. Основну цінність релігії З. Фрейд бачив у можливості за собою віри задовольняти найглибші потреби людини і «виховувати совість». Водночас сама релігія сприймається ним як «дорогоцінний інвентар культури, вища цінність». При цьому Фрейд відстоював право практичної психології на виконання цих функцій своїми засобами.

Для 40–60-х років ХХ століття характерною стала позиція, виражена Е. Фроммом. Він вважав, що релігія дає для людини орієнтири для вибору дій і способи самоаналізу своїх вчинків з моральної точки зору. Е. Фромм, на відміну від З. Фрейда, побачив у релігії орієнтири для пошуку сенсу життя, шлях «самоздійснення» людини й досягнення нею цілісності із собою та іншими. Приблизно у 60-х роках ХХ століття в зарубіжній психології питання про стосунки психології і релігії втратило свою актуальність, оскільки відбулося взаємопроникнення цінностей психотерапії та релігії (достатньо згадати теорію і практику В. Франкла з його увагою до моральних цінностей і сенсу життя). 1917 рік поклав кінець усім духовним пошукам і дослідженню питання про функції релігії [2].

Однак в останні десятиліття дискусії, характерні для Заходу на початку ХХ століття, мають місце і в нашому науковому співтоваристві.

Сьогодні виділяють три основні позиції щодо питання співвідношення психології та християнської релігії: 1) заперечення самої можливості контакту психології і християнства (серед психологів цей погляд відстоює М. Розин, серед богословів – В. Ларичев); 2) визнання психотерапевтичних можливостей християнства при вирішенні кризових ситуацій і прагнення дослідити християнські впливи з психотехнічного погляду; 3) прагнення з'єднати психологію і релігію, що знаходить своє відображення в розвитку такого напрямку як християнська психологія (Б. Братусь) [2].

На думку багатьох сучасних учених (Б. С. Братусь, Л. М. Гридкевич, П. Гусак, А. Лоргус, В. Мей, Н. М. Пеньковська, М. В. Савчин, С. А. Черняєва, В. М. Юрченко та ін.), християнська психологія є закономірним етапом розвитку психології, в основі якого лежать християнські цінності та християнська антропологія. Психіатр Дж. Фішер писав: «Якщо скласти всі авторитетні статті найвидатніших психологів і психіатрів з питань психічної гігієни, скоротити їх, взяти лише саму суть, то в результаті вийде лише неповний переказ Нагорної проповіді. Вже більше як дві тисячі років християнський світ держить у руках текст, у якому містяться всі відповіді на тривожні питання людства. Це універсальний план плідотворного людського життя, наповненого оптимізмом, психічним здоров'ям і задоволенням» [3, с. 33–34].

Отже, порівняємо християнські та психологічні підходи до психічного зцілення, звернувшись до загальних положень і методів, які використовуються психологією і християнством. Спроби виділити та психологічно обґрунтувати методи надання допомоги у християнстві уже здійснювалися вітчизняними вченими (А. Г. Бадражан, О. А. Бобровська, О. М. Красникова, Н. Г. Осухова, Т. Ф. Цигульська, В. М. Юрченко та ін.). Так, В. М. Юрченко зазначає, що християнський підхід до психологічної допомоги особистості (душеопікунство) відрізняється від традиційного, насамперед, тим, що методологія душеопікунства обов'язково повинна бути біблійно орієнтованою, тобто відповідати біблійному вченню про людину й ґрунтується на божественній мудрості [14, с. 278].

Зупинимося на деяких, на нашу думку, найбільш важливих моментах.

По-перше, два напрями прагнуть того, щоб у людини відбулася зміна мислення. Психологія називає цю зміну інсайтом, християнство – покаяттям. Психологія, звичайно, не називає інсайт покаяттям, але за своєю суттю вони практично тотожні. Слово «покаяття» в Новому Заповіті (в грецькому оригіналі «метанойя») означає «зміну мислення» (див. Матвія 3:11, 9:13, Діяння 5:31, 11:18).

Як відомо, у випадку надмірних навантажень або порушень психіки, в дію вступають механізми психологічного захисту, які затьмарюють чітке мислення і розуміння, в результаті – людина не приймає своєї відповідальності і вважає, що джерело її проблем знаходиться зовні – в обставинах чи в інших людях. Під час психологічної допомоги, через створення психологом безпечної обстановки й довірливих стосунків, людина долає психологічний захист і стає здатною зрозуміти істину. Коли захист подолано, мета психотерапії досягнута, людина може бачити та приймати реальну ситуацію такою, якою вона є. Це означає, що вона усвідомила причину своєї проблеми, досягнула інсайту.

У християнській практиці цілющий вплив на психіку здійснює визнання людиною своїх помилок або сповідання гріхів (сповідь). Написано: «Признавайтесь один перед одним в проступках і моліться один за одного, щоб зцілитися» (Якова 5:16).

Крім того, і християнство, і психологія підкреслює значення позитивного саногенного мислення. Психологи називають його ключем до успіху. У Біблії сказано: «Які думки в душі його, такий і він» (Притчі 23:7). Апостол Павло в Посланні до філіпійців також закликав до думок про хороше: «браття, що тільки правдиве, що тільки чесне, що тільки праведне, що тільки чисте, що тільки любе, що тільки гідне хвали, коли яка чеснота, коли яка похвала, – думайте про це» (До філіп'ян 4:8). Цю рекомендацію вважають рецептом духовного здоров'я.

Другий момент стосується питання особистої відповідальності. Деякі богослови помилково приписують психології зняття відповідальності з особистості: ніби все залежить від умов, в яких людина виросла. Однак це твердження справедливе тільки щодо біхевіоризму, який вважає поведінку людини зовнішньо детермінованою. Більшість підходів практичної психології прагне, щоб люди прийняли відповідальність за свої дії, мотиви, почуття і думки. Прийняття відповідальності веде до вирішення проблем і зцілення, людина із жертви перетворюється в активного діяча.

Своєю чергою, деякі психологи вважають, що нібито Бог вимагає лише покірності, нав'язує свою волю і обмежує свободу людини. Однак Біблія постійно відстоює свободу вибору (Повторення Закону 30:19) й особисту відповідальність (Єзекиїль 18: 20). Відповідь на це можна знайти в таких біблійних текстах, присвячених свободі вибору: «Все мені дозволено, але не все корисно», – писав апостол Павло, – «все мені дозволено, але ніщо не повинно володіти мною» (1 До коринтян 6:12), «не робіться рабами людей» (1 До коринтян 7:23), «життя і смерть запропонував я тобі, благословення і прокляття. Вибери життя, щоб жив ти і потомство твоє» (Повторення Закону 30:19). Як бачимо, Бог нікого не заставляє, в Євангелії немає примусу. Це неважко помітити навіть по тому, що стосунки з людиною Христос будує на вірі. Він хоче, щоб ми самі по своїй волі вибрали краще. Його метод – не погрози, а пізнання любові й істини через Його Слово і Святого Духа, хоч, безумовно, людям властива тенденція перекладання своєї відповідальності. Один із найперших проявів гріха стосувався саме цього: Адам звинувачував Єву в тому, що вона скуштувала заборонений плід, натякаючи також на відповідальність Бога за скоєне, а Єва звинувачувала змія (Буття 3:12-13).

Отже, як бачимо, і психологія, і Святе Письмо вчать людей брати на себе відповідальність за своє життя і за свою вічну участь. Зокрема, сказано: «Кожний із нас за себе дасть відповідь Богу» (До римлян 14:12). Неможливо нести відповідальність за чужі дії, кожний відповідає сам за себе: «син не понесе вини батька, і батько не понесе вини сина, правда праведного при ньому і залишається, і беззаконня беззаконного при ньому і залишається» (Єзекиїль 18:20).

І практична психологія, і Святе Письмо пропонують користуватися Я-висловлюваннями. Дехто із психологів-науковців навіть вважає життя Христа прикладом відповідальної актуалізованої поведінки [13]. Т. Цюзь було проведено контент-аналіз тексту Євангелії від Марка, в результаті чого виявлено, що Христос використав 90 разів такі займенники, як Я, Мое, Мені, натомість займенник «ми» використав лише двічі [11].

Третій момент стосується однієї з найважливіших навичок психолога – вміння слухати. Активне, рефлексивне, емпатичне слухання передбачає менше слів, багато терпіння, увагу до проблем клієнта [1]. Біблія також говорить про важливість уміння слухати: «хто дає відповідь, не вислухавши, той нерозумний, і сором йому» (Притчі 18:13), «всяка людина нехай буде швидка на слухання, повільна на слова» (Якова 1:19), «при багатослів'ї не оминуть гріха, а стримуючий уста свої – розумний» (Притчі 10:19).

По-четверте, християнство, як і психологія, сповідує принцип безумовного прийняття: особистість необхідно приймати такою, якою вона є, незалежно від її вчинків. Відомо, що умовне оцінювання і прийняття («я буду любити тебе, якщо ти будеш добре себе поводити») веде до появи психічних розладів, у людини виникає негативний я-образ. Безумовне прийняття (на якому наголошував К. Роджерс) являє собою модель Божої безумовної любові до людини незалежно від її вчинків чи гріхів [5; 6]. Ісус не просто проповідував про любов, він довів її своїм вчинком, прийнявши смерть заради спасіння людей: «Але Бог Свою любов до нас доводить тим, що Христос вмер за нас, коли ми були ще грішниками» (До римлян 5:8), «так як Син Людський не для того прийшов, щоб Йому служили, але щоб послужити і віддати душу Свою для спасіння багатьох» (Матвія 20:28).

Вищезазначене дає підстави для висновку, що християнство і психологія (Е.Фромм) єдині в тому, що нормальними людськими стосунками є любов і прийняття: «приймайте один одного, як і Христос прийняв вас» (До римлян 15:7); і при цьому ставитися так не тільки до тих, хто нас любить, а й до тих, хто робить нам боляче: «А Я кажу вам: любіть ворогів ваших, благословляйте проклинаючих вас, благоворіть ненавидячим вас і моліться за ображаючих вас» (Матвія 5:44).

У психології відомо, що відмова від оцінок, безумовне ставлення до особистості є передумовою покращення стосунків і оздоровлення психіки [4]. Християнство однозначно виступає проти спроб однієї

людини оцінювати і засуджувати іншу: «Не судіть, і не судимі будете, бо яким судом судите, таким будете судимі; і якою мірою міряєте, такою і вам будуть міряти» (Матвія 7:1); «Ось тому без виправдання ти, кожний чоловіче, що судиш, бо в чому осуджуєш іншого, сам себе осуджуєш, бо чиниш те саме й ти, що судиш» (До римлян 2:1).

По-п'яте, спільними у цих двох напрямках є також погляди на конфронтацію. У психології відомо, що напружені міжособистісні стосунки, конфлікт або проблему необхідно обговорювати безпосередньо з тією людиною, з якою виникла ця проблема [8]. Ці чіткі рекомендації з налагоджування конфліктів між людьми дав ще Христос: «А коли прогрішиться твій брат проти тебе, іди і йому викажи поміж тобою та ним самим» (Матвія 18:15).

Отже, розглянувши лише деякі християнські положення, бачимо, що вони не суперечать принципам практичної психології, а навпаки – лежать в її основі.

Однак, як зазначає М. В. Савчин, сучасна практична психологія, яка охоплює сьогодні більше 2 000 технік, не враховує, що «основним джерелом розвитку та саморозвитку особистості, її оптимального функціонування, корекції та самокорекції внутрішнього світу і життєдіяльності є духовність» [9, с. 188]. У цьому відношенні практична психологія недосконала. Багато проблем вона не в змозі вирішити. Г. Оллпорт зазначає: «Психіатрична клініка оснащена сучасною технікою, але в ній немає нічого для спасіння душі людини. Психіатрія і наукова психотерапія здатні зруйнувати негативні емоції і нав'язливі ідеї, але вони нічого не дають навзаєм. Лікар-психіатр не може задовольнити потребу людини у взаєморозумінні, дати їй ідеали й певну прийнятну філософію життя. Здатністю цієї володіє саме релігія... вона цілюща у всьому тому, що стосується людського духа» [7].

Крім того, психологія не може забезпечити надійний критерій для визначення добра і зла, тому уникає встановлення правильності чи неправильності вчинків та явищ. Деякі психологи взагалі заперечують важливість моральних норм для психологічної допомоги, водночас пропонуючи різні варіанти етичних кодексів. Така нейтральність психології створює підґрунтя для виникнення подальших проблем, оскільки непізнане «зло» рано чи пізно приносить гіркі плоди. Тому, керуючись лише психологічним світоглядом, без чітких моральних норм, які відповідають дійсності, психологи самі можуть вибирати шляхи, які не приносять користі, а в кінці пожнати відповідні плоди: «якщо сліпий веде сліпого, то обоє впадуть у яму» (Матвія 15:14).

Психологія обмежена своїм предметом (вивченням психіки й поведінки), тому зосереджена тільки на психологічному рівні. У такому випадку людина розглядається фрагментарно, нецілісно. У християнстві ж людина розглядається в цілому, в єдності її фізичного, психічного, соціального та духовного рівнів.

Знати межі можливостей академічної психології – не означає недооцінювати її впливу на життя, а оцінювати його більш реалістично. Важливо визнати, що психологія не може своїми природними методами (спостереженням і експериментом) досліджувати сферу надприродного: «Чи можеш ти дослідженнями знайти Бога?» (Йова 11:7). Психологи не всемогутні і не всезнаючі. Але Бог – так. Звертаючись за Його допомогою і співпрацюючи з Ним, ми виходимо за межі людських можливостей і отримуємо доступ до невичерпного джерела здоров'я і зцілення, адже «все можливе Богу» (Марка 10:27).

Отже, християнська психологія, яка ґрунтується на тримерії дух – душа – тіло, є своєрідним продовженням, спрямуванням об'єктивного ядра світської психології в духовну вертикаль, яка повертає в психологію поняття душі, заради вивчення якого й задумувалася психологія як наука. І, погоджуючись із професором М. В. Савчиним, вважаємо, що в перспективі практична психологія повинна спрямувати свої зусилля на розв'язання проблем людини, орієнтуючись на християнський ідеал духовно розвиненої особистості, стати мистецтвом одухотвореного творення людини, суспільства і цивілізації.

Література:

1. Аттватер И. Я вас слушаю / И. Аттватер. – М. : Экономика, 1988.
2. Бобровская О. А., Осухова Н. Г. Исследование психотерапевтических функций христианства / О. А. Бобровская, Н. Г. Осухова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.twoface777.narod.ru/STATI/o_3/o_3.html.
3. Мак-Дауэлл Дж. Не просто плотник / Дж. Мак-Дауэлл. – М. : Соваминко, 1992.
4. Мелибрда Е. Я – ты – мы / Е. Мелибрда. – М. : Прогресс, 1986.
5. Ноэль-Цигульская Т. Вас не понимают – не в оценках ли дело? / Т. Ноэль-Цигульская [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://noelrt.com/?p=270>.
6. Ноэль-Цигульская Т. Психология и христианство об исцелении души / Т. Ноэль-Цигульская [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://noelrt.com/?p=1562>.
7. Оллпорт Г. Становление личности: Избранные труды / Г. Оллпорт. – М. : Смысл, 2002. – 462 с.
8. Рудестам К. Групповая психотерапия / К. Рудестам. – СПб. : Питер, 2002.
9. Савчин М. В. Духовна парадигма психології : монографія / Мирослав Савчин. – К. : Академвидав, 2013. – 252 с.
10. Уайтхед А. Н. Наука и современный мир / А. Н. Уайтхед // Заблуждающийся разум. Многообразие вне научного знания ; отв. ред. И. Т. Касавин. – М., 1990. – С. 450–458.

11. Цюзь Т. Использование Христом местоимений «Я» и «мы» / Т. Цюзь. – Буча : УГИ, 2003.
12. Черняева С. А. Современная практическая психология и христианство / С. А. Черняева // Покровские чтения. 2005-2006 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pokrov-forum.ru/action/scien_pract_conf/pokrov_reading/sbornik_2005-2006/txt/cherniaeva.php.
13. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор / Э. Шостром. – Минск : Полифакт, 1992.
14. Юрченко В. М. Психологічне консультування особистості: традиційний та християнський підходи / В. М. Юрченко, А. Г. Бадражан // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острог : Видавництво національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 18. – С. 273–285.